

TURINYS

Iliustracijų sąrašas	9
Padėka už iliustracijas	11
Įžanga: 1985 m. gegužės 18 d.	13

PIRMA DALIS

1. KGB	18
2. Dėdė Gormsonas	34
3. Spindulys	50
4. Žalias rašalas ir mikrofilmas	68
5. Plastikinis maišelis ir šokoladukas	90
6. Agentas Batas	110

ANTRA DALIS

7. Konspiracinis butas	126
8. Operacija RJAN	144
9. Koba	161
10. Ponas Kolinsas ir ministrė pirmininkė	175
11. Rusiška ruletė	197

TREČIA DALIS

12. Katė ir pelė	220
13. Cheminio valymo meistras	241
14. Penktadienis, liepos 19-oji	263
15. Suomija	284

EPILOGAS

16. Pasas Pimlikui	304
--------------------	-----

Kodiniai pavadinimai ir slapyvardžiai	322
Padėka	324
Rinktinė bibliografija	326
Nuorodos	328
Asmenvardžių rodyklė	335

12. Katė ir pelė

Maskvoje Gordijevskis dar kartą patikrino spynas, melddamas, kad būtų suklydęs. Bet ne, trečioji spyna, kurios jis niekada nenaudojo ir net neturėjo jos rakto, buvo užrakinta. KGB jį „užtrumpino“. „Štai taip, – galvojo jis, išpiltas šalto prakaito, srovele tekančio nugara. – Netrukus būsiu lavonas.“ Kai KGB manys, kad atėjo tinkamas laikas, jį areštuos, tardys, kol išspaus viską iki paskutinės paslapties, o tada nužudys: „aukščiausia bausmė“, budelio kulka į galvą ir nežymėtas kapas.

Paklaikusioms mintims vejant vienai kitą ir stumdantis galvoje, ėmė busti tai, ko Gordijevskis daug metų buvo mokomas ir mokėsi. Jis žinojo, kaip veikia KGB. Jei Kontržvalgybos valdyba būtų atskleidusi visą jo šnipinėjimo mastą, jis niekada nebūtų pasiekęs savo buto durų: jį būtų suėmę dar oro uoste ir dabar jis jau sėdėtų kameroje Lubiankos rūsyje. KGB sekė visus. Galbūt įsilaužimas į jo butą buvo tik įprastas šniukštinėjimas. Akivaizdu: jei jis ir įtariamasis, tyrėjai neturi pakankamai įrodymų, kad jį suimtų.

Paradoksalu, bet nors nevaržoma jokios moralės, KGB buvo itin legalistinė organizacija. Dabar Gordijevskis buvo KGB pulkininkas. Jo negalima sulaikyti vien dėl įtarimų išdavystė. Galiojo griežtos taisyklės dėl pulkininkų kankinimo. Vis dar buvo menami tamsiųjų 1936–1938 metų valymai, kai nužudyta daugybė nekaltų žmonių. 1985-aisiais reikėjo surinkti įrodymus, surengti teismą ir tinkamai skirti nuosprendį. KGB tyrėjas Viktoras Budanovas šiuo atveju elgėsi taip pat, kaip ir MI5 su Michaelu Bettaney, taip veiktų kiekviena profesionali kontržvalgyba: stebėtų įtariamąjį, klausytųsi, lauktų, kol jis padarys klaidą ar susisieks su savo kuratoriumi, o tada jau pultų. Skirtumas tik toks, kad anglas nežinojo, kad yra sekamas, o Gordijevskis žinojo. Arba manė, kad žino.

Bet jam vis tiek reikėjo patekti į butą. Daugiabutyje gyvenantis KGB spynų meistras turėjo įrankius ir mielai padėjo raktą pametusiam kaimynui. Įėjęs vidun Gordijevskis nepastebimai patikrino, ar yra kitų KGB vizito įrodymų. Neabejojo, kad visur prikaišiota blakių. Jei technikai įmontavo ir kameras, jie

atidžiai stebės jo elgesį, ar nėra įtartinų požymių, ar, pavyzdžiui, jis neieškos blakių. Nuo šios akimirkos jis darė prielaidą, kad kiekvienas jo žodis yra girdimas, kiekvienas judesys stebimas, kiekvienas telefono pokalbis įrašomas. Jis turi elgtis taip, lyg nieko nebūtų atsitikę. Turi atrodyti ramus, atsipalaidavęs, pasitikintis savimi – toks, koks jis tikrai nebuvo.

Butas atrodė tvarkingas. Vaistų spintelėje rado dėžutę drėgnų servetėlių, kurios viršus buvo aptrauktas sandaria plėvele. kažkas buvo įkišęs pirštą ir pradūręs pakuotę. „Galėjo būti ir Leila, – pasakė sau. – Ir galbūt jau seniai.“ Bet galėjo būti ir butą apieškojusio KGB tyrėjo darbas – įkalčių naršyta visur. Dėžėje po lova buvo sukrautos sovietų cenzorių maištingomis laikomos knygos: Orwellas, Solženicynas, Maksimovas. Liubimovas kartą jam sakė, kad laikyti jas atvirai lentynose rizikinga. Dėžė atrodė nepajudinta. Gordijevskis žvilgtelėjo į knygų lentyną, Oksfordo leidyklos Šekspyro sonetų tomelis buvo savo vietoje, irgi, regis, nepalistas.

Paskambino į namus savo viršininkui. Gordijevskiui pasirodė, kad Gribinas kalba keistai: „Jokio šiltumo ar entuziazmo balse.“ Tą naktį jis beveik nemiegojo, galvoje sukosi nuogaustavimai ir klausimai: „Kas mane išdavė? Ir kiek KGB žino?“

Kitą rytą prisistatė į Centrą. Nepastebėjo, kad jį sektų, bet tai nieko nereiškė. 3-iajame skyriuje jį pasitiko Gribinas. Elgėsi lyg ir įprastai, bet ne visai.

– Geriau jau pradėk ruoštis, – pasakė jis. – Netrukus tave iškvies valdžia.

Jie padrikai šnektelėjo apie tai, ką Čebrikovas ir Kriučkovas galbūt tikisi išgirsti iš naujojo Londono rezidento. Gordijevskis patikino, kad atsivežė išsamią medžiagą, kaip buvo nurodyta: apie Britanijos ekonomiką, santykius su JAV, pasiekimus mokslo ir technologijų srityje. Gribinas linksėjo galvą.

Po valandos į savo kabinetą jį išvietė Viktoras Gruško, Pirmosios vyriausiosios valdybos direktoriaus pavaduotojas. Paprastai itin malonus, dabar ukrainietis atrodė įsitempęs, „įkyriai smalsus“.

– Tai kaip ten dėl Maiklo Betanio? Atrodo, jis siūlėsi iš tikrųjų, rimtai norėjo su mumis bendradarbiauti. Būtų galėjęs tapti antruoju Filbiu.

– Aišku, kad iš tikrųjų, – atsakė Gordijevskis. – Ir būtų buvęs daug geresnis už Filbį, daug vertingesnis.

Čia Gordijevskis smarkiai perdėjo.

– Bet kaip mes taip suklydome? – toliau spaudė Gruško. – Negi jis buvo nuoširdus nuo pradžių?

– Manau, kad taip. Neįsivaizduoju, kodėl draugas Gukas laikėsi kitokios nuomonės.

Stojo nedidelė pauzė, paskui Gruško tęsė:

– Guką išsiuntė iš šalies. Bet jis juk niekaip nereagavo į Betanį. Net neužmezgė su juo kontakto. Tai kodėl jie jį išsptyrė?

Gruško veido išraiškoje buvo kažkas tokio, nuo ko Gordijevskiui ėmė sukti vidurius.

– Manau, jo klaida buvo ta, kad elgėsi per daug kaip KGB žmogus, visur važinėjo tuo savo mercedesu, gyrėsi apie KGB ir vaidino generolą. Britai to nemėgsta.

Tema buvo baigta.

Po kelių minučių Gruško iškviatė pareigūną, turėjusį pasitikti Gordijevskį oro uoste, ir garsiai jį aprėkė už aplaidumą:

– Kas atsitiko? Turėjote pasitikti Gordijevskį ir parvežti namo. Kur jūs buvote?

Tas mykė, esą per klaidą nuvažiavęs į kitą oro uosto terminalą. Scena atrode surežisuota. Ar KGB tyčia nieko neatsiuntė jo pasitikti, nes norėjo pasekti, kaip jis atvykęs elgsis?

Gordijevskis grįžo į savo kabinetą, vartė popierius ir laukė, kol bus iškviestas pas KGB viršininką ir sužinos, kad yra saugus, arba jam per petį paplekšnos kontržvalgybos šefas, ir viskas bus baigta. Bet nei vienas, nei kitas jo neiškviatė. Jis grįžo namo. Dar vienas svarstymų vakaras, dar viena baugių įsivaizdavimų naktis. Kitą dieną viskas vyko taip pat. Gordijevskis jau būtų ėmęs nuobodžiauti, jei ne viduje kirbanti baimė. Trečią dieną Gribinas pasakė baigsiąs darbą anksčiau ir pasisiūlė Gordijevskį pavėžėti.

– O jei mane iškvies ir aš būsiu išėjęs? – paklausė Gordijevskis.

– Šiandien jau tikrai neiškvies, – atsakė Gribinas.

Automobiliui per lietu lėtai slenkant eismo grūstyje, Gordijevskis kaip galima įprasčiau pasakė, kad Londone laukia svarbūs darbai.

– Jei Maskvoje nėra dėl ko mane užlaikyti, norėčiau grįžti ir užsiimti reikalais. Artėja svarbus NATO susitikimas ir parlamentinių metų pabaiga. Kai kuriems mano žmonėms reikia nurodymų, kaip elgtis su kontaktais...

Gribinas numojo ranka, kiek per daug lengvabūdiškai.

– Nesąmonė! Žmonės dažnai išvyksta mėnesiams. Nepakeičiamų nėra.

Praėjo dar viena diena, Gordijevskis ją „sužaidė“ tuo pačiu vidinio nerimo ir išorinių šaradų deriniu. Ir dar viena. Lyg būtų šokamas keistas klaidinimo

šokis: ir Gordijevskis, ir KGB vaidino, kad viskas vyksta sutartinai pagal choreografiją, bet kiekviena pusė laukė, kol kita kluptelės. Įtampa neatslūgo nė akimirka, ir apie tai jis su niekuo negalėjo pasikalbėti. Nepastebėjo, kad būtų sekamas, bet šeštasis jausmas šnibždėjo, jog ausys ir akys yra visur, kiekviename kampe, kiekviename šešėlyje. Didysis Brolis jį stebi, tiksliau, jį stebi vyriškis autobuso stotelėje, kaimynas gatvėje, *babuška* su samovaru vestibulyje. O gal ir ne. Bėgant dienoms ir nieko nenuitinkant Gordijevskis ėmė galvoti, kad gal jis visas baimės prasimanė. Ir tada gavo įrodymą, kad ne.

3-iojo skyriaus koridoriuje Gordijevskis atsitiktinai susidūrė su kolega Borisu Bočiarovu iš valdybos S, atsakingos už nelegalų tinklą. Šis paklausė:

– Olegai, kas darosi Britanijoje? Kodėl atšaukiami visi nelegalai?

Olegui buvo sunku nuslėpti, kad žinia jį pritrenkė. Toks įsakymas galėjo reikšti tik viena: KGB žino, kad Jungtinėje Karalystėje jie yra išduoti, ir skubiai išardo giliai įsislaptinusių agentų tinklą. Darijus, plytos su pinigais gavėjas, kaip slaptas agentas Londone veikė mažiau nei savaitę. Jo tapatybė niekada nebuvo nustatyta.

Ant darbo stalo Gordijevskio laukė keistas paketas su užrašu „Konfidencialiai ponui Gruško“. Jį diplomatiniam krepšyje atsiuntė iš Londono rezidentūros, o kadangi dabar Gordijevskis buvo Londono rezidentas, klerkai pamanė, kad logiškai siuntinį pirmiausia turi gauti jis. Drebančiomis rankomis Olegas suėmė paketą ir krestelėjo, pasigirdo duslus tarkstelėjimas, lyg būtų skambtelėjusi kokia sagtelė. Tai tikrai jo rankinė, kurią paliko ant stalo Londone su keletu svarbių dokumentų. KGB rinko įrodymus. „Ramiai, – kartojo sau. – Elkis normaliai.“ Jis perdavė paketą Gruško biurui ir grįžo prie stalo.

„Sakoma, kad išgirdę pirmąsias artilerijos salves kareiviai puola į paniką. Taip nutiko ir man. Negalėjau net prisiminti gelbėjimosi plano. O tada pagalvojau: planas vis tiek nepatikimas. Turėčiau jį pamiršti ir tiesiog laukti kulkos į pakaušį. Buvau tiesiog paralyžiuotas“, – vėliau prisiminė Gordijevskis.

Tą vakarą jis užsisakė pokalbį telefonu su numeriu Kensingtono bute. Atsiliepė Leila. Klikit, Londone ir Maskvoje įsijungė garso įrašymo aparatai.

– Kaip sekasi vaikams mokykloje? – paklausė jis, aiškiai tardamas žodžius.

Nepastebėjusi ko neįprasto, Leila atsakė, kad puikiai. Jie pakalbėjo keletą minučių, ir Gordijevskis padėjo ragelį.

Gribinas apsimestinau bičiuliškai pakvietė Gordijevskį savaitgalį paviešėti jo *dačioje*. Jam aiškiai buvo nurodyta laikytis kuo arčiau pavaldinio – gal šis kartais ką netyčia prasitars. Gordijevskis mandagiai atsakė, paaiškindamas,

kad grįžęs į Maskvą dar nespėjo aplankyti motinos ir sesers Marinos. Gribinas vis tiek spaudė susitikti – kartu su žmona ateisį pas Gordijevskį į svečius. Keletą valandų, sėdėdami prie kavos staliuko dirbtinio marmuro paviršiumi, jie šnekėjosi apie gyvenimą Londone: kaip auga mergaitės, kaip šneka angliškai tarsi gimtąja kalba, duktė Marija net mokanti angliškai „Tėve mūsų“. Atsitiktiniam klausytojui galėjo pasirodyti, kad draugiškai gurkšnojant arbatą išdidus tėvas Gordijevskis senam artimam kolegai pasakoja apie užsienio tarnybos malonumus. Iš tikrųjų vyko šiurkščios, neįvardytos psichologinės muštynės.

Gegužės 27-osios, pirmadienio, rytą Gordijevskis jautėsi nualintas nemigos ir įtampos. Prieš išeidamas iš namų nurijo vieną iš Veronicos žvalinamųjų piliulių, be recepto įsigyjamo kofeino prisotinto energinio vaisto, dažnai vartojamo studentų, besistengiančių neprarasti koncentracijos per ilgas naktinio mokymosi sesijas. Kol atėjo iki Centro, pasijuto geriau, išsekimas nebe taip vargino.

Prie stalo buvo prisėdęs vos keletą minučių, kai suskambo telefonas, skirtas pokalbiams su valdybos viršininku. Švystelėjo mažytė viltis. Gal jau ilgai lauktas susitikimas su KGB valdžia?

– Ar kviečia viršininkai? – paklausė Gordijevskis, išgirdęs Viktoro Gruško balsą.

– Dar ne, – be jokios išraiškos balse atsakė Gruško. – Du žmonės nori su tavimi aptarti aukšto rango agento įsiskverbimą Britanijoje.

Susitikimas vyksias ne Centro pastate. Gruško jame taip pat dalyvausias. Viskas buvo labai neįprasta.

Vis labiau nerimaudamas Gordijevskis paliko portfelį ant stalo ir nusileido į vestibulį. Dar po minutės pasirodė Gruško ir nulydėjo jį iki automobilio, stovinčio prie šaligatvio. Vairuotojas atidarė galinio kiemo vartus ir nuvažiavęs apie pusantro kilometro sustojo prie aukšta siena apjuosto pastato, kuriame būdavo apgyvendinami Pirmosios vyriausiosios valdybos svečiai. Draugiškai plepėdamas Gruško nuvedė Gordijevskį link nedidelio, jaukiai atrodančio, statinių tvora aptverto namuko, prie kurio, regis, nebuvo jokios apsaugos. Nors dar tik rytas, jau buvo tvanku ir karšta, o namelio viduje – vėsu ir gaivu. Iš ilgo pagrindinio kambario, elegantiškai apstatyto naujais baldais, bet neperkrauto, vedė durys į miegamuosius. Prie durų stovėjo du patarnautojai, vyras per penkiasdešimt ir jaunesnė moteris. Abu itin pagarbiai pasveikino Gordijevskį, lyg jis būtų kokia užsienio garsenybė.

Jiems susėdus Gruško ištraukė butelį.

– Žiūrėk, turiu armėniško brendžio, – tarė linksmai ir pripylė du stiklus.

Abu išgėrė. Patarnautojai išdėliojo lėkštes ir padėklą su sumuštiniais, sūriu, kumpiu bei raudonaisiais laišų ikrais.

Tada į kambarį įėjo du vyrai. Gordijevskis nė vieno nepažinojo. Vyresnis, vilkintis tamsų kostiumą, buvo raukšlėta sudiržusia oda, stipriai geriančio ir daug rūkančio žmogaus veidu. Jaunesnis – aukštas, pailgo veido, aštrių bruožų. Nė vienas nesišypsojo. Gruško jų nepristatė, tik pasakė, kad jie „nori su tavim aptarti, kaip kontroliuoti labai svarbų šnipą Britanijoje“. Gordijevskio įtampa pakilo dar viena padala. „Pamaniau: kokia nesąmonė. Britanijoje nėra nė vieno svarbaus agento. Matyt, viso šito priežastis kita.“ Gruško toliau tryško nerūpestingumu.

– Pirmiausia užkaskime, – pasiūlė jis, lyg būtų šių draugingų darbinių pietų šeimininkas. Patarnautojas įpylė dar brendžio. Vyrai tuštino stiklus, Gordijevskis taip pat. Atsirado dar vienas butelis. Dar po stiklą įpilta ir išgerta. Nepažįstamieji mestelėdavo vos vieną kitą nereikšmingą bendro pobūdžio repliką. Vyresnysis pešė vieną cigaretę po kitos.

Tada pritrenkiamai staiga Gordijevskis pajuto, kaip tikrovė virsta haliucininių sapnų pasauliu, kuriame jis, regis, stebi save, būdamas tik pusiau sąmoningas, lyg iš toli, lyg per kažkokį laužiantį, iškreipiantį lęšį.

Gordijevskio brendis buvo paskanintas kažkokiu tiesos serumu, tikriausiai KGB sukurtu psichotropiniu preparatu SP-117, natrio tiopentalio forma, į kurio sudėtį įeina greitai veikiantis barbitūratas anestetikas, neturintis kvapo, skonio ar spalvos, cheminis kokteilis, skirtas sąmonės budrumui slopinti ir liežuviui atiršti. Kol kitiems patarnautojas pildė stiklus iš vieno butelio, Gordijevskiu slapta buvo pilama iš kito.

Vyresnis vyras buvo generolas Sergejus Golubevas, KGB vidaus kontržvalgybos (Valdybos K) vadas. Kitas – pulkininkas Viktoras Budanovas, geriausias KGB tyrėjas.

Jie pradėjo klausinėti, o Gordijevskis girdėjo save atsakinėjant, bet miglotai suvokė, ką pats sako. Tačiau vienas jo sąmonės kamputis nebuvo visiškai užslopintas ir gynėsi. „Neprarask budrumo“, – kartojo sau. Dabar Gordijevskis kovėsi dėl savo gyvybės, skendėdamas nuodinguose prakaito ir baimės garuose, kapanodamasis per narkotikų prisotinto brendžio sukeltą miglą. Buvo girdėjęs, kad kartais KGB naudoja narkotikus, o ne fizinį kankinimą

paslaptims išgauti, tačiau buvo visiškai nepasirengęs šiai netikėtai cheminei, į jo nervų sistemą nukreiptai atakai.

Gordijevskis niekada negalės paaiškinti, kas tiksliai nutiko per tas penkias valandas. Bet vėliau prisimins atskiras atplaišas, tarsi kokio šiurpaus košmaro nevisiškai ryškius blyksnius, tvyrančius farmakologiniame rūke: aiškiai ir gyvai staiga išnirs kai kurios scenos, žodžiai ir frazių nuotrupos, grėsmingi tardytojų veidai.

Ir kas galėjo pamanyti, kad tokią akimirką jam į pagalbą ateis Kimas Philby, senstelėjęs britų šnipas, gyvenantis tremtyje Maskvoje. „Niekada neprisipažinkite“, – kadaise patarė jis savo KGB studentams. Apkvaišintas psichoaktyviosiomis medžiagomis, Gordijevskis prisiminė šiuos žodžius: „Kaip ir Filbis, aš viską neigiau. Neigiau, neigiau, neigiau. Instinktyviai.“

Budanovas ir Golubevas, regis, buvo linkę pakalbėti apie literatūrą, Orwellą ir Solženicyną.

– Kodėl laikote visus šiuos antisovietinius tomus? – įsakmiai kamantinėjo jie. – Sąmoningai naudojote savo diplomatinį statusą, kad parsivežtumėte daiktų, kurie laikomi nelegaliais.

– Ne, ne, – girdėjo save sakant Gordijevskis. – Kaip politinės žvalgybos pareigūnas aš privalėjau būti perskaitęs tokias knygas, jos davė man esminį supratimą apie kontekstą.

Staiga šalia jo išdygo kaip saulutė besišypsantis Gruško.

– Puiku, Olegai! Koks geras pokalbis. Tęsk toliau! Pasakyk jiems viską.

Tada jis dingo, ir virš Olego vėl palinko du tardytojai.

– Žinome, kad esi britų agentas. Turime nepaneigiamų tavo kaltės įrodymų. Prisipažink! *Priznajsia!*

– Ne! Neturiu ko prisipažinti.

Susmukęs, permirkęs nuo prakaito Olegas tai prarasdavo, tai vėl atgaudavo sąmonę.

Raminamai pataikaujančiu balsu, kuriuo bandoma įkalbėti besispyriojantį vaiką, Budanovas sakė:

– Prieš keletą minučių tu mums viską kuo gražiausiai išklojai. O dabar prašau visa tai pakartoti, patvirtinti, ką sakei. Prisipažink dar kartą!

– Aš nieko nepadariau, – gynėsi Olegas, įsikibęs šio melo kaip skęstantis šiaudo.

Olegas prisimena, kad vieną akimirką svirduliuodamas atsistojo, tekinas puolė į tualetą ir stipriai išsivėmė. Iš kambario kampo jį piktai akimis varstė

du patarnautojai, dabar jau be jokios pagarbos. Jis paprašė vandens ir godžiai išgėrė apsilaistydamas marškinius. Vėl minutėlei pasirodė Gruško ir vėl dingo. Tardytojai kalbėjo tai guosdami, tai vėl kaltindami, tai švelniai priekaištaudami:

– Kaip tu, komunistas, gali didžiutis tuo, kad tavo dukra moka „Tėve mūsų“?

Tada vėl bandydavo įvilioti jį į spąstus berdami šnipų ir perbėgėlių slapyvardžius.

– O kaip Vladimiras Vetrovas? – spaudė Budanovas, paminėdamas KGB pareigūną, kuris prieš metus buvo sušaudytas už bendradarbiavimą su prancūzų žvalgyba. – Ką apie jį manai?

– Nežinau, apie ką kalbate, – atsakė Gordijevskis.

Tada Golubevas metė pagrindinį kozirį.

– Žinome, kas tave užverbavo Kopenhagoje, – suuzgė jis. – Tai Richardas Bromheadas.

– Nesąmonė! Tai netiesa.

– Bet tu apie jį rašei raportą.

– Taip, buvau su juo kartą susitikęs ir parašiau raportą apie tą susitikimą. Bet jis niekada nebuvo nusitaikęs konkrečiai į mane. Jis kalbėjosi su visais...

Budanovas griebėsi kitos taktikos:

– Žinome, kad tavo skambutis žmonai buvo signalas britų žvalgybai. Pripažink tai.

– Ne, – atkakliai kartojo Gordijevskis. – Tai netiesa.

Neigti, neigti, neigti.

Tačiau abu tardytojai neketino pasiduoti:

– Prisipažink! Jau vieną kartą prisipažinai. Pakartok tai!

Jusdamas, kad valios atsargos senka, Gordijevskis susitelkė pasipriešinimo kibirkščiai ir KGB tardytojams išrėžė, kad jie ne geresni už Stalino slaptąją policiją, išgaunančią melagingus prisipažinimus iš nekaltų žmonių.

Po penkių valandų nuo pirmojo brendžio siurbtelėjimo atrodė, kad kambaryje staiga sutemo. Gordijevskį surakino mirtinas nuovargis, galva nusviro atgal, ir šnipas prarado sąmonę.

Jis pabudo švarioje lovoje, pro langą sruvant rytinei saulei, tik su apatiniais drabužiais. Burna buvo perdžiūvusi lyg nuo dulkių, nepakeliamai plyšo galva, tokio skausmo dar niekada nebuvo patyręs. Iš pradžių nesusigaudė, kur esąs ir

kas jam nutiko, bet pamažu, po draiskaną, su didėjančiu siaubu į sąmonę ėmė sunktis kai kurie vakar dienos įvykiai. Bandant atsisėsti lovoje, smogė pykinimo banga. „Man galas, – pagalvojo. – Jie viską žino.“

Bet šiai išvadai prieštaravo vienas akivaizdus faktas, leidžiantis manyti, kad KGB žinojo ne visai viską: jis vis dar buvo gyvas.

Patarnautojas, vėl vergiškai nuolankus, atnešė kavos. Gordijevskis gėrė vieną puodelį po kito. Galva tebetvinkčiojo, jis apsilvilo kostiumą, kuris buvo tvarkingai pakabintas ant durų. Besirišant batų raištelius kambaryje vėl pasirodė abu tardytojai. Gordijevskis susiėmė. Ar į kavą taip pat buvo primaišyta narkotikų? Ar jis netrukus vėl panirs į cheminį rūką? Bet ne. Jo apdujusios smegenys, regis, kas akimirką darėsi žvaiesnės.

Abu vyriškiai klausiamai žiūrėjo į jį.

– Vakar kalbėjote su mumis labai įžūliai, drauge Gordijevski, – tarė jaunesnysis. – Apkaltinote mus, kad atgaiviname 1937-ųjų Didžiojo teroro dvasią.

Budanovas buvo niūrus ir pasipiktinęs. Gordijevskio kaltinimas, kad jis ne geresnis už Stalino galvažudžius, įžeidė jo teisinio padorumo jausmą. Jis laikė save tardytoju, taisyklių saugotoju, tiesos ieškotoju, tyrėju, bet ne inkvizitoriumi, jam rūpėjo faktai, o ne melas.

– Tai, ką jūs pasakėte, yra netiesa, drauge Gordijevski. Ir aš tai įrodysiu.

Gordijevskis buvo priblokštas. Tikėjosi, kad jo kvotėjai triumfališkai didžiulis, kaip medžiotojai, užspeitę grobį, kurįbelieka pribaugti. Bet jie atrodė susikrimitę ir nusivylę. Ir visoje šioje sumaištyje Gordijevskis staiga pajuto praskaidrėjimą, o kartu mažutėlę viltį: suprato, kad du tardytojai negavo to, ko norėjo.

– Atsiprašau, jei buvau įžūlus, – išlemeno jis. – Nieko neprisimenu.

Stojo nejauki tylą. Tada Budanovas vėl prabilo:

– Atvažiuos automobilis ir parveš jus namo.

Dar po valandos susitaręs ir suglumęs Gordijevskis atsidūrė prie savo namų Lenino prospekte. Ir vėl negalėjo įeiti butą, nes buvo palikęs raktus ant stalo darbe, tad teko vėl prašyti spynų meistro, kad jį įleistų. Buvo vėlyvas rytas. Gordijevskis susmuko fotelyje, geriau nei bet kada anksčiau suvokdamas, kad jį stebi, ir bandė prisiminti praėjusios nakties įvykius.

Atrodo, jo tardytojai žino apie Richardą Bromheadą. Atrodo, supranta, kad skambučiu Leilai jis perspėjo britų žvalgybą. Bet akivaizdu, kad jie dar neįsivaizduoja jo šnipinėjimo masto. Gordijevskis buvo tikras, kad, nepaisant nirčių raginimų pripažinti kaltę, jis viską neigė. Tiesos serumas tinkamai

nesuveikė. Galbūt vienintelės tą rytą prarytos žvalinamosios tabletės pakako visaverčiam natrio tiopentalio veikimui neutralizuoti – tai buvo atsitiktinai palaimingas šalutinis poveikis, kurio Veronica Price įduodama jam piliules neįsivaizdavo. Kad ir kaip ten būtų, vis dar rusenusi viltis, kad gal jie nieko neįtaria, dabar užgeso. KGB mina jam ant kulnų. Tardytojai sugriš.

Narkotikų poveikiui mažtant, pykinimą pakeitė vis didėjanti panika. Popiečiai įpusėjus tai tapo nebepakeliama. Jis paskambino Gruško į biurą ir stengėsi kalbėti normaliai:

– Atsiprašau, jei buvau nemandagus su tais vyrukais, bet jie elgėsi keistai.

– Oi, ne, – paprieštaravo Gruško, – jie puikūs vaikinai.

Paskui paskambino savo skyriaus viršininkui Gribinui.

– Nutiko kažkas ypatinga. Esu labai sunerimęs, – pasakė Gordijevskis. Papasakojo, kad buvo nuvežtas į namelį, ten buvę du nepažįstami vyrai, po to jis praradęs sąmonę. Apsimetė, kad neprisimena tardymo.

– Nesijaudink, bičiuli, – šilkinu balsu suokė Gribinas. – Esu tikras, kad tai nieko rimto.

Londonė Leila pradėjo nerimauti, kodėl vyras vėl nepaskambina. Netrukus išgirdo paaiškinimą. Gegužės 28-osios rytą į butą, iš anksto nepranešęs, prisistatė pareigūnas iš ambasados. Jos vyras susirgęs, jam truputį sušlubavusi širdis.

– Nieko per daug rimto, bet jums teks nedelsiant su mergaitėmis grįžti į Maskvą. Ambasados vairuotojas atvažiuos jūsų paimti. Kaip rezidentų žmona, skrisite pirma klase. Pasiimkite tik rankinį bagažą, nes netrukus grįšite į Londoną.

Leila skubiai krovėsi daiktus, pareigūnas laukė koridoriuje. „Žinoma, aš jaudinausi dėl Olego. Kodėl jis man nepaskambino pats, kad patikintų, jog jam nieko baisaus neatsitiko? Tai buvo keista“, – vėliau sakė ji. Gal ta širdies liga rimtesnė, nei jo kolega sako. Mergaitės apsidžiaugė, kad turės netikėtas atostogas Maskvoje. Kai atvažiavo ambasados mašina, jos jau laukė prie paradinių durų.

Tą naktį beveik nemiegojęs Gordijevskis apsirengė, išgėrė dar dvi energines piliules ir patraukė į Centrą, apsimesdamas, kad tai tiesiog dar viena eilinė darbo diena, žinodamas, kad ji gali būti paskutinė. Jam prisėdus prie darbo

stalo vos po kelių minučių suskambo telefonas, jį vėl kvietė į Gruško kabinetą.

Ten, išsirikiavęs už masyvaus stalo, sėdėjo KGB tribunolas. Šalia Gruško iš vienos pusės sėdėjo Gribinas akmeniniu veidu, iš kitos – kontržvalgybos viršininkas Golubevas. Gordijevskiui nepasiūlyta atsisėsti.

Prasidėjo neįprastas šnipinėjimo teatro spektaklis.

– Puikiai žinome, kad daug metų mus apgaudinėjai, – pareiškė Gruško kaip nuosprendį skelbiantis teisėjas. – Vis dėlto nusprendėme, kad gali toliau dirbti KGB. Bet tarnyba Londone baigta. Persikelsi į neoperatyvinį skyrių. Pasiimk atostogų, kurios tau priklauso. Antisovietinę literatūrą, kurią rado tavo bute, pristatyk į Pirmosios vyriausiosios valdybos biblioteką. Ir atmink: nei artimiausiomis dienomis, nei kada daugiau gyvenime *jokių telefono skambučių į Londoną*.

Gruško nutilo, tada kone sąmokslininko tonu tarė:

– Kad tu žinotum, iš kokio neįprasto šaltinio apie tave išgirdom.

Apstulbęs Gordijevskis kurį laiką nepratarė nė žodžio. Scenos keistumas ir iš jo tarsi reikalavo kažkokio dramatiško atsako. Dėdamasis sutrikęs (tai suvaidinti jam reikėjo tik iš dalies), jis pasakė:

– Labai apgailestauju dėl to, kas nutiko pirmadienį. Man atrodo, kažkas buvo ne taip su brendžiu ar maistu... Visą skaudėjo. Jaučiausi siaubingai.

Tada, regis, pabudo tardytojas Golubevas ir patikino:

– Nesąmonė. Maistas buvo geras. Skanumėlis. Puikūs sumuštiniai su lašišų ikrais, taip pat su kumpiu.

Tai skambėjo siurrealistiškai. Gordijevskis klausė savęs, ar tik jam vėl neprasideda haliucinacijos. Jį kaltina tėvynės išdavimu, o pagrindinis prokuroras gina KGB sumuštinių kokybę.

Gordijevskis kreipėsi į Gruško:

– Viktorai Fiodorovičia, kai sakote, kad aš jus ilgą laiką apgaudinėjau, tikrai nežinau, apie ką kalbate. Kad ir koks jūsų sprendimas, priimsiu jį kaip karininkas ir džentelmenas.

O tada, spinduliuodamas įžeista nekaltybe ir kareiviška garbe, apsisuko ir išėjo iš kabineto.

Grįžęs prie stalo Gordijevskis pajuto, kad sukasi galva. Jį kaltina dirbant prieš žvalgybai. KGB pareigūnus sušaudydavo už kur kas mažesnes pražangas, bet jo neatleidžia iš darbo ir liepia išnaudoti atostogas.

Po minutės į kabinetą įėjo Gribinas. Per keistą sceną Gruško kabinete jis nepratarė nė žodžio. Dabar liūdnam pažvelgė į Gordijevskį ir tarė:

– Ir ką aš tau galiu pasakyti, brolau?

Gordijevskis užuodė spąstus.

– Kolia, nežinau tiksliai, kas čia vyksta, bet, įtariu, jie nugirdo mane kritiškai atsiliepiant apie partijos lyderius, o dabar dėl to vyksta didelė intriga.

– O, jei būtų tik tai, – atsakė Gribinas. – Jei tai būtų tik neapdairumas, kurį užfiksavo mikrofonai. Bijau, kad tai daug daug blogiau.

Gordijevskis vėl nutaisė didžios nuostabos išraišką.

– Nežinau, ką pasakyti.

Gribinas įdėmiai pažvelgė į jį.

– Žiūrėk į tai filosofiškai.

Ir tai nuskambėjo kaip mirties nuosprendis.

Grįžęs į butą Gordijevskis bandė susigaudyti, kas vyksta. Gailestingumas nebuvo KGB silpnybė. Jei jie žinotų nors dalelytę tiesos, jis žuvis. Tai, kad jis vis dar buvo ne Lubiankos rūsyje, reiškia tik viena: tyrėjai neturi galutinių jo kaltės įrodymų. „Tą akimirką nežinojau, ką KGB yra išsiaiškinęs apie mane ir ko dar ne, bet buvo akivaizdu, jog man paskelbtas mirties nuosprendis, net jei ir laikinai atidėtas, kol vyksta tolesnis tyrimas.“ KGB neskubėjo. „Nusprendė su manimi pažaisti kaip katė su pele“, – mąstė jis. Galiausiai katei nusibos žaisti ir ji pelę arba mirtinai išgąsdins, arba sudraskys.

Viktorui Budanovui reikėjo įrodyti savo tiesą. Gordijevskis tikėjo, kad jį išgelbėjo Veronicos piliulė. Bet tai, kad tebebuvo gyvas, veikiausiai lėmė jo maištinga pastaba įpusėjus tardymui, kai savo kvotėjus prilygino Stalino žudikams. Ši užuomina Budanovui stipriai įgėlė. Jam reikia įrodymų. Leis Gordijevskiui manyti, kad jis saugus, bet visą laiką stebės, kol jis palūš, prisipažins arba bandys susisiekti su MI6, o tada Budanovas užvers kilpą. Skubėti nebuvo ko, nes šis žmogus neturi kur bėgti. Joks įtariamasis ir KGB stebimas šnipas dar nėra pasprukęs iš Sovietų Sąjungos. Paprastai įtariamuosius sek-davo 7-osios valdybos personalas, tačiau šioje byloje nutarta pasitelkti Pirmosios vyriausiosios valdybos seklius. To atkakliai reikalavo Gruško: problema kilo jo valdose, jis problemą ir išspręs, o kuo mažiau žmonių iš išorės žinos, kas vyksta, tuo geriau (be kitų dalykų, geriau ir Gruško karjerai). Sekliai negalėjo būti žmonės, kuriuos Gordijevskis atpažintų, tad užduotis pavesta komandai iš Kinijos skyriaus: jiems tiksliai nepasakyta, kas yra įtariamasis ar kuo jis įtariamasis. Tiesiog įsakyta jį sekti, pranešti apie jo judėjimą, nepaleisti iš